ลอยกระทง
เผาเทียน เล่นไฟ
สุโขทัยเมืองมรดกโลก

ลอยกระทง
เผาเทียน เล่นไฟ
สุโขทัยเมืองมรดกโลก

กระทรวงวัฒนธรรม
พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๖๓

คำปรารภ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

ภารกิจที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของรัฐบาลคือ การธำรงรักษา สืบทอดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ กระทรวงวัฒนธรรมได้ดำเนินภารกิจโดยมุ่งเน้นการบูรณาการผสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อนำนโยบายของรัฐบาลและยุทธศาสตร์ชาติมาเป็นพลวัตในการขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะภารกิจหลักอันได้แก่ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ แลกเปลี่ยน สืบสาน สร้างสรรค์ พัฒนา และปกป้องคุ้มครองมรดกและภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันเป็นสมบัติของชาติให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ปลูกฝังค่านิยมและจิตสำนึกความเป็นไทยเพื่อวิถีชีวิตที่ดีงามของสังคม

นอกจากนี้ กระทรวงวัฒนธรรมยังมุ่งส่งเสริมสนับสนุนการนำทุนและทรัพยากรทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรค์และต่อยอด เป็นการเพิ่มคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ทั้งมุ่งฟื้นฟู ส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเพื่อสร้างความภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรม และนำมาเป็นต้นทุนให้เกิดเป็นรายได้ในลักษณะเศรษฐกิจสร้างสรรค์จากรากฐานทางวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรมจัดพิมพ์หนังสือ “**ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ สุโขทัยเมืองมรดกโลก**” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา คุณค่า และความสำคัญของประเพณีลอยกระทง ทั้งยังเสริมสร้างจิตสำนึกให้คนไทยเกิดความรัก หวงแหน และภาคภูมิใจในประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง เป็นการเสริมสร้างฐานรากทางวัฒนธรรมให้มีความเข้มแข็ง เจริญรุ่งเรืองอย่างยั่งยืนสืบไป

(นายอิทธิพล คุณปลื้ม)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

คำนำ
ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

ประเพณีลอยกระทงเป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าแห่งภูมิปัญญา วิถีชีวิตและวัฒนธรรมประจำชาติอันงดงาม แสดงถึงความกตัญญูกตเวที ต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะการตระหนักถึงคุณค่าของสายน้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ในการดำรงชีวิต ปรากฏในรูปแบบของประเพณีพิธีกรรมการลอยกระทง การประดับประทีปโคมไฟในยามค่ำคืน การแสดงมหรสพ และการละเล่นรื่นเริง ต่าง ๆ

กระทรวงวัฒนธรรมซึ่งมีภารกิจหลักในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ แลกเปลี่ยน สืบสาน สร้างสรรค์ พัฒนา และปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีลอยกระทง อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาหลายร้อยปี และยังถือเป็นเทศกาล สำคัญจนถึงปัจจุบัน จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “**ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ สุโขทัย เมืองมรดกโลก**” เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทง ทั้งในด้านประวัติความเป็นมาและคุณค่าของประเพณีสำคัญที่สืบทอดมาช้านาน กระทรวงวัฒนธรรมหวังว่าหนังสือ “**ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ สุโขทัย เมืองมรดกโลก**” จะเป็นสื่อในการธำรงรักษาประเพณีอันดีงามของไทยไว้เป็น สมบัติของชาติสืบไป

(นางยุพา ทวีวัฒนะกิจบวร)
ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

คำชี้แจง
อธิบดีกรมศิลปากร

ลอยกระทงเป็นประเพณีสำคัญของไทยที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณ และยังคงปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน เทศกาลลอยกระทงตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ในช่วงฤดูน้ำหลาก เป็นประเพณีซึ่งมีที่มาจากพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำอันเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษยชาติ แม้ว่าความเชื่อในการลอยกระทงในท้องถิ่นต่าง ๆ จะมีความหลากหลายแตกต่างกัน แต่จุดมุ่งหมายที่เหมือนกันคือ การแสดงออกถึงความกตัญญูรู้สำนึกถึงคุณของน้ำ นับเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมอันดีงามของชนชาติไทย

กรมศิลปากรได้รับมอบหมายจากกระทรวงวัฒนธรรมให้จัดพิมพ์หนังสือ “**ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ สุโขทัยเมืองมรดกโลก**” เพื่อเป็นคู่มือในการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีลอยกระทง เนื้อหาของหนังสือนี้ประกอบด้วยเรื่องความเป็นมา ตำนาน และคติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทง เรื่องงานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” มรดกไทยสู่มรดกโลก และเรื่องประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” ในมิติเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ

กรมศิลปากรหวังว่าหนังสือ “**ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ สุโขทัยเมืองมรดกโลก**”จะเป็นสื่อในการสร้างความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทง อันจะส่งเสริมให้คนไทยรักและหวงแหนในมรดกวัฒนธรรมของชาติโดยทั่วกัน

(นายประทีป เพ็งตะโก)
อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

๓
คำปรารภรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

๔
คำนำปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

๕
คำชี้แจงอธิบดีกรมศิลปากร

๙
ความเป็นมา ตำนาน และคติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทง

๓๕
งานประเพณี "ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย"
มรดกไทยสู่มรดกโลก

๕๑
งานประเพณี "ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย"
ในมิติเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ

๕๗
ปัจฉิมบท

๖๐
บรรณานุกรม

ประเพณีการลอยพระประทีปในเดือน ๑๒
ภาพจิตรกรรมภายในพระวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ

ความเป็นมา ตำนาน และคติความเชื่อ เกี่ยวกับประเพณีลอยกระทง

ลอยกระทงเป็นประเพณีพิธีกรรมเก่าแก่ของผู้คนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อาศัยตามลำน้ำ มีประวัติความเป็นมายาวนานก่อนการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และพุทธศาสนาจากอินเดีย ในยุคแรก ๆ มนุษย์ประกอบพิธีกรรมนี้เพื่อขอขมาและขอบคุณ “น้ำ” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตตามความเชื่อดั้งเดิมเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ รูปแบบการทำพิธีในระยะแรกคงจะเรียบง่ายไม่ซับซ้อน อาจใช้เพียงวัสดุที่ลอยน้ำได้ใส่เครื่องเซ่นไหว้ลอยไปตามน้ำ ส่วนระยะเวลาทำพิธีนั้นสันนิษฐานว่ามนุษย์คงเรียนรู้จากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดจากดวงจันทร์เป็นสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดน้ำขึ้น - น้ำลง จึงกำหนดระยะการทำพิธีอยู่ในราวกลางเดือน ๑๑ หรือกลางเดือน ๑๒ ตามความเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น และที่นิยมทำพิธีในช่วงเวลานั้น เพราะเป็นช่วงที่มีระดับน้ำขึ้นสูงสุดในรอบปีทางจันทรคติ กอปรกับเป็นช่วงเว้นว่างจากการเพาะปลูก ทำนา รอเก็บเกี่ยวผลผลิต สภาพอากาศทั่วไปปลอดโปร่งแจ่มใส

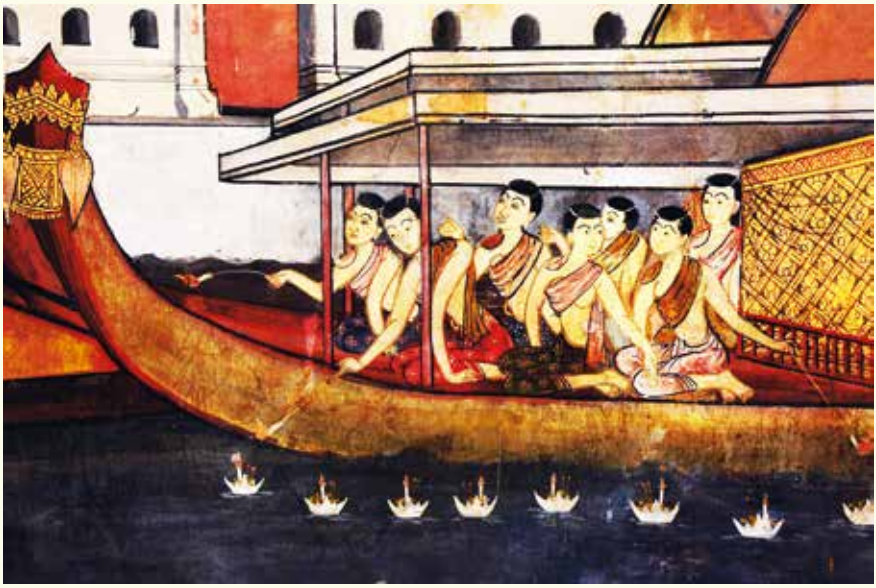

จิตรกรรมในพระอุโบสถวัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
แสดงการลอยพระประทีปในเดือน ๑๒

ประเพณีลอยกระทงนับเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชาพระแม่คงคา หรือเพื่อแสดงถึงการสำนึกในบุญคุณและขอขมาต่อสายน้ำที่มนุษย์ใช้ทั้งในการอุปโภคและบริโภค ภายหลังจึงมีจุดมุ่งหมายอื่น ๆ เช่น เพื่อการลอยเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์ทำนองพิธีลอยบาปของพราหมณ์ เพื่อระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับ และเพื่อขอพรให้สมปรารถนา รวมทั้งจุดมุ่งหมายตามตำนานคติความเชื่อและบริบทของแต่ละท้องถิ่น

ตำนานและคติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทง

เมื่อศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามายังภูมิภาคนี้ คติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการลอยกระทงเพื่อขอขมาและขอบคุณสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติจึงแปรเปลี่ยนไป โดยการปรับให้เข้ากับคติความเชื่อของศาสนาที่นับถือตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ซึ่งคติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงของไทยมีอยู่หลายตำนาน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่ผูกขึ้นภายหลังการเข้ามาของศาสนาต่าง ๆ ในดินแดนแถบนี้ มีตำนานทั้งที่เป็นเรื่องราวท้องถิ่น เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ที่เล่าขานเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย เช่น ตำนานกาเผือก ตำนานการบูชาพระจุฬามณี ตำนานการรับเสด็จพระพุทธเจ้าจากเทวโลก ตำนานการบูชารอยพระพุทธบาท ตำนานการบูชาพระอุปคุต และตำนานการบูชาพระนารายณ์บรรทมสินธุ์

ตำนานกาเผือก เมื่อครั้งดึกดำบรรพ์มีกาเผือกสองตัวผัวเมียทำรังอยู่บนต้นไม้ในป่าหิมพานต์ใกล้ฝั่งแม่น้ำ วันหนึ่งกาตัวผู้ออกไปหากินแล้วหลงทางกลับรังไม่ได้ ปล่อยให้นางกาตัวเมียซึ่งกกไข่อยู่ ๕ ฟอง รอด้วยความกระวนกระวายใจ ทันใดนั้นมีพายุใหญ่พัดมาโดนรังกระจัดกระจายจนไข่ทั้ง ๕ ฟองตกลงในน้ำ ด้านแม่กาถูกลมพัดไปอีกทางหนึ่ง ครั้นเมื่อย้อนกลับมาไม่เห็นฟองไข่ จึงร้องไห้จนขาดใจตายไปเกิดเป็นท้าวพกาพรหมอยู่ในพรหมโลก ส่วนไข่ทั้ง ๕ ฟองนั้น ลอยน้ำไปคนละทิศคนละทาง

ต่อมาแม่ไก่ แม่นาค แม่เต่า แม่โค และแม่ราชสีห์ได้มาพบเข้า จึงนำไปรักษาไว้ตัวละฟอง ครั้นถึงกำหนดไข่ทั้งหมดฟักออกมาเป็นมนุษย์ ไม่มีฟองใดเกิดมาเป็นลูกกาเลย โดยกุมารทั้ง ๕ มีนามว่า กกุสันโธ (วงศ์ไก่), โกนาคมโน (วงศ์นาค), กัสสโป (วงศ์เต่า), โคตโม (วงศ์โค) และเมตเตยยะ (วงศ์ราชสีห์) ต่อมากุมารทั้ง ๕ ต่างเห็นโทษภัยในการเป็นฆราวาสและเห็นอานิสงส์ในการบรรพชา จึงออกบวชเป็นฤๅษี ๕ ตน เมื่อได้มีโอกาสพบปะกันและถามถึงนามวงศ์และมารดาของกันและกันจึงทราบว่าเป็นพี่น้องกัน

จากนั้น ทั้งหมดได้ตั้งจิตอธิษฐานว่าถ้าหากต่อไปได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าขอให้ความทราบไปถึงนางกาเผือกผู้เป็นมารดา และด้วยแรงอธิษฐานนั้นท้าวพกาพรหมจึงเสด็จมาจากเทวโลกแปลงเป็นกาเผือก แล้วเล่าเรื่องราวให้ฟังพร้อมบอกว่าหากคิดถึงมารดาเมื่อถึงวันเพ็ญเดือน ๑๑ และเดือน ๑๒ ให้เอาด้ายดิบผูกไม้ตีนกาปักธูปเทียนบูชาลอยกระทงในแม่น้ำเพื่อแสดงความระลึกถึง นับแต่นั้นมาจึงมีการลอยกระทงเพื่อบูชาท้าวพกาพรหม และเพื่อบูชารอยพระพุทธบาทซึ่งประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ส่วนฤๅษีทั้ง ๕ ตน ต่อมาได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันโธ พระโกนาคมน์ พระกัสสปะ พระสมณโคดม และพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งองค์สุดท้ายในภัทรกัปจะมาบังเกิดในอนาคตกาล

พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
จากหนังสือสมุดไทยเรื่อง “พระมาไลยสูตร”

ตำนานการบูชาพระจุฬามณี เมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ในเวลากลางดึกด้วยม้ากัณฐกะ พร้อมนายฉันนะมหาดเล็กผู้ตามเสด็จ เมื่อข้ามฝั่งแม่น้ำอโนมายามรุ่งอรุณและพ้นเขตกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว จึงเสด็จลงประทับเหนือหาดทรายขาวสะอาด และตรัสแก่นายฉันนะให้นำเครื่องประดับและม้ากัณฐกะกลับพระนครเพราะทรงตั้งพระทัยจะบรรพชา ทรงตัดพระเมาลีแล้วโยนขึ้นไปบนอากาศ พระอินทร์ได้นำผอบทองมารองรับพระเมาลีไว้ แล้วนำไปบรรจุยังพระจุฬามณีเจดีย์สถานในเทวโลก มนุษย์ทั้งหลายจึงทำการลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณีและบูชาพระศรีอริยเมตไตรยด้วย

พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
จิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ตำนานการรับเสด็จพระพุทธเจ้ากลับจากเทวโลก เมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวชจนได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วได้เสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาธรรมโปรดพระพุทธมารดา ครั้นเสด็จกลับลงสู่โลกมนุษย์ เหล่าทวยเทพและประชาชนทั้งหลายได้พร้อมใจกันทำการสักการบูชาด้วยทิพย์บุปผามาลัย การลอยกระทงตามตำนานนี้จึงเป็นการรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากดาวดึงส์พิภพ

ตำนานการบูชารอยพระพุทธบาท ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ตามพุทธประวัติกล่าวว่าเมื่อครั้งที่พญานาคได้ทูลอาราธนาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดในนาคพิภพ เมื่อพระองค์เตรียมเสด็จกลับพญานาคจึงได้ทูลขอสิ่งอนุสรณ์ไว้เพื่อระลึกถึงพระบรมศาสดา พระพุทธองค์จึงประทับรอยพระพุทธบาทไว้ที่หาดทรายริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที เพื่อให้บรรดานาคทั้งหลายได้สักการบูชา พุทธศาสนิกชนจึงจัดทำกระทงเพื่อลอยไปบูชาพระพุทธบาท ณ ที่นั้นด้วย

ตำนานการบูชาพระอุปคุต ตามตำนานเล่าว่าพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย เป็นกษัตริย์ที่มีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก โปรดให้สร้างพระสถูปเจดีย์ถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ และมีพระราชประสงค์จะนำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุในพระสถูปเหล่านั้น รวมทั้งพระมหาสถูปองค์ใหญ่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคาด้วย และโปรดให้มีการเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่เป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน แต่ทรงเกรงว่าพญามารจะมาทำลายพิธีและมีเพียงพระอุปคุตที่ไปจำศีลอยู่ในสะดือทะเลเพียงองค์เดียวเท่านั้นที่สามารถปราบพญามารได้ ต่อมาพญามารได้มาก่อกวนพระอุปคุตจึงได้ปราบพญามารจนสำนึกและหันมานับถือพระรัตนตรัย จากนั้นพระอุปคุตจึงกลับลงไปจำศีลอยู่ในสะดือทะเลตามเดิม นับแต่นั้นมาจึงมีการลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุปคุต หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระบัวเข็ม

ตำนานการบูชาพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ พิธีลอยกระทงตามคติพราหมณ์นั้นเชื่อว่ากระทำเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้า คือ พระนารายณ์ที่บรรทมสินธุ์อยู่ ณ เกษียรสมุทร

ประเพณีลอยกระทงในประเทศไทย

แม้ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าประเพณีลอยกระทงในประเทศไทยเริ่มมีมาแต่ครั้งใด มีขั้นตอนพิธีอย่างไร แต่การลอยกระทงก็นับเป็นนักขัตฤกษ์งานรื่นเริงทั้งของหลวงและของราษฎร์มาตั้งแต่อดีต

สมัยสุโขทัย มีข้อความระบุในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ หรือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๒ ว่า *"...ดูท่านเผาเทียนเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้ดั่งจักแตก..."* ซึ่งข้อความนี้กล่าวถึงความยึดมั่นในพุทธศาสนาของชาวสุโขทัยทุกหมู่เหล่า ในช่วงทำบุญกฐินชาวสุโขทัยจะพากันจัดแต่งบริวารกฐินแห่แหนจากอรัญญิกเข้ามาในเมือง มีผู้คนจำนวนมากเบียดเสียดเข้ามาทางประตูเมืองทั้งสี่ด้านเข้าสู่ภายในกำแพงเมืองเพื่อดูการเผาเทียนเล่นไฟ จากข้อความตอนนี้ทำให้มีผู้สันนิษฐานว่า การเผาเทียน เล่นไฟ น่าจะหมายถึง การเฉลิมฉลองด้วยดอกไม้ไฟหรือพลุไฟประเภทต่าง ๆ ในช่วงหลังเทศกาลกฐิน และยังอาจหมายถึง การเล่นดอกไม้ไฟในเทศกาลลอยโคม ลอยประทีป หรือลอยกระทงก็เป็นได้ เนื่องจากเนื้อความในจารึกกล่าวถึงระยะเวลาที่ทำพิธีกรรมดังกล่าวคือ ๑ เดือนหลังออกพรรษา ซึ่งตรงกับกลางเดือน ๑๒ อันเป็นช่วงเวลาที่มีการลอยกระทงพอดี นอกจากนี้แล้วไม่ปรากฏหลักฐานร่วมสมัยที่กล่าวถึงประเพณีลอยกระทง หรือพิธีกรรมอื่นใดที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับการลอยกระทง

สมัยอยุธยา กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและมีน้ำท่วมนานหลายเดือน จึงมีการสร้างสรรค์ประเพณีเกี่ยวกับน้ำให้เป็นประเพณีหลวง ดังปรากฏหลักฐานจากเอกสารที่ระบุว่ามีพิธีหลวงเกี่ยวกับน้ำหลายพิธีเพื่อความมั่นคงของบ้านเมืองและความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพของราษฎร อีกทั้งมีกระบวนเรือพยุหยาตราทางชลมารคเพื่อการประกอบพระราชพิธีโดยเฉพาะ ดังปรากฏความในโคลงทวาทศมาสที่มีการกล่าวถึงประเพณีไล่ชลหรือไล่น้ำเพื่อวิงวอนให้น้ำลดลงก่อนฤดูกาลเก็บเกี่ยว อีกทั้งยังพบหลักฐานที่กล่าวถึงการชักโคม ลอยโคม แขวนโคม จองเปรียง ลดชุดลอยโคมลงน้ำและลอยประทีปซึ่งเป็นพิธีหลวงตามคติเนื่องในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เรียกว่า

พิธีจองเปรียง โดยการนำไขข้อโคทาเข้ากับเทียนในโคม ๓ โคม แล้วยกโคมขึ้นแขวนบนเสา เมื่อบูชาครบ ๓ วันจึงชักโคมลง แล้วเอาโคมนั้นทำเป็นแพลอยน้ำไปเพื่อบูชาพระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ อันเป็นต้นแบบของการลอยกระทงในภายหลัง

สมัยรัตนโกสินทร์ ประเพณีลอยกระทงเป็นประเพณีที่ได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลาย นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นช่วงที่บ้านเมืองมีความมั่นคง การศึกสงครามลดลง การค้าสร้างความมั่งคั่งอย่างมาก พระองค์โปรดให้มีการฟื้นฟูประเพณีและพิธีกรรมสำคัญขึ้นใหม่ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ โดยสมมติให้เนื้อเรื่องเกิดขึ้นในยุคพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย มีนางนพมาศเป็นพระสนมเอกของพระร่วงได้คิดประดิษฐ์กระทงใบตองเป็นรูปดอกบัวกมุทขึ้นมา เพราะเชื่อว่าเป็นดอกบัวพิเศษที่บานในเวลากลางคืนเพียงปีละครั้ง จึงสมควรทำเป็นกระทงแต่งประทีปลอยไปถวายสักการะรอยพระพุทธบาทซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ซึ่งเมื่อพระร่วงทอดพระเนตรและได้ทราบความหมายก็เป็นที่พอพระราชหฤทัย และมีพระราชดำรัสว่า

“...แต่นี้สืบไปเบื้องหน้าโดยลำดับกษัตริย์ ในสยามประเทศ ถึงการกำหนดนักขัตฤกษ์ วันเพ็ญเดือน ๑๒ พระราชพิธีจองเปรียงแล้ว ก็ให้กระทำโคมลอยเป็นรูปดอกกระมุทอุทิศ สักการบูชาพระพุทธบาทนัมมทานทีตราบเท่ากัลปาวสาน...”

นับแต่นั้นมาในการลอยกระทงจึงนิยมทำกระทงด้วยใบตองแทนวัสดุอื่น ๆ มาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ยังกล่าวถึงการลอยกระทงที่ประดิษฐ์ด้วยใบตองว่า ในระยะแรกแพร่หลายแต่ในราชสำนักเท่านั้น กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๓ โปรดแต่งกระทงเล่นทุกปี เมื่อนานวันเข้าจึงเป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่ชาวพระนคร แล้วขยายไปยังหัวเมืองใกล้เคียงในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนั้น คำว่า “ลอยกระทง” จึงเป็นคำที่เพิ่งปรากฏใช้กันในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

เรือลอยพระประทีปจำลองเรือพระที่นั่งไกรสรมุข ทอดบัลลังก์กัญญา
(เรือพระที่นั่งในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)
จัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์ทหารเรือ จังหวัดสมุทรปราการ

ส่วนในหนังสือ พระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระบุถึงการเรียกประเพณีลอยกระทงของหลวงกลางเดือน ๑๑ และกลางเดือน ๑๒ ว่า “การลอยพระประทีป” ถือเป็นราชประเพณีอย่างหนึ่งอันเป็นการรื่นเริงทั่วไป และเป็นเรื่องสำราญพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อีกทั้งเป็นที่สนุกสนานของข้าราชการฝ่ายหน้าและฝ่ายใน แต่ไม่ถือว่าเป็นพระราชพิธี เนื่องจากไม่มีการประกอบพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์อันใดมาข้องเกี่ยวกับการลอยพระประทีป นับแต่นั้นมาในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จึงมีการลอยพระประทีปของราชสำนักเพื่อเป็นการสืบสานราชประเพณีนี้เรื่อยมา

แม้ว่า “ลอยกระทง” ในส่วนพิธีหลวงจะเพิ่งปรากฏอย่างเป็นทางการ แต่ส่วนราษฎรซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำนับแต่เกิดจนตาย คงจะทำพิธีขอขมาและขอบคุณสายน้ำสืบต่อกันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยอาจไม่ได้มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เพราะไม่ได้มีขั้นตอนพิธีแต่อย่างใด ปัจจุบันการลอยกระทงจัดในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งเป็นฤดูน้ำหลาก มักลอยในเวลากลางคืน เป็นการ

บูชาพระรัตนตรัยและรอยพระพุทธบาท ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ทั้งยังเป็นการขอขมาต่อพระแม่คงคาที่มนุษย์ได้ใช้ดื่มกินและชำระร่างกาย ขณะเดียวกันก็จัดเป็นนักขัตฤกษ์รื่นเริงทั่วไปของชนทั้งปวง ซึ่งในงานมักจัดให้มีการประกวดกระทงและประกวดนางนพมาศด้วย

ประเพณีลอยกระทงในแต่ละภูมิภาค

การลอยกระทง ถือเป็นประเพณีของผู้คนในสังคมลุ่มแม่น้ำที่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ดังปรากฏทั้งในอินเดีย พม่า ลาว เขมร และโดยเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งมีรายละเอียด ความเป็นมา พัฒนาการ ตลอดจนการปฏิบัติที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น

ลอยกระทงภาคกลาง

ประเพณีลอยกระทงของภาคกลางนั้น จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๑ วันเพ็ญเดือน ๑๒ ซึ่งคาบเกี่ยวในช่วงปลายเดือนตุลาคม และปลายเดือนพฤศจิกายน อันเป็นฤดูกาลที่มีน้ำหลากมาจากทางเหนือลงมาที่ภาคกลาง ทำให้แม่น้ำลำคลองมีน้ำเต็มเปี่ยมจนล้นฝั่งในบางพื้นที่ ดังคำกล่าวที่ว่า *“เดือน ๑๑ น้ำนอง เดือน ๑๒ น้ำทรง”* ซึ่งช่วงเวลานี้คือ ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ ชาวบ้านจะทำกระทงเพื่อไปลอยที่แม่น้ำลำคลองในยามค่ำคืน เนื่องจากเป็นช่วงที่น้ำขึ้นเต็มฝั่ง ประกอบกับเป็นเวลาที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำไร่ทำนา อีกทั้งฝนไม่ตก อากาศปลอดโปร่งแจ่มใส

ส่วนกระทงที่ใช้ลอยนิยมทำด้วยใบตอง ลักษณะเป็นรูปทรงกลมขนาดเล็กใหญ่ตามต้องการ ที่ขอบกระทงเย็บใบตองทำเป็นรูปกรวยปลายแหลมขนาดเล็กเป็นแถวเสริมปากกระทงโดยรอบ สมัยก่อนมักใส่หมากพลูและเงินปลีกลงในกระทงด้วย กระทงแบบนี้เรียกว่า กระทงเจิม นอกจากใบตองแล้วยังใช้กาบใบพลับพลึงแทน หรือใช้ทั้งใบตองและกาบใบพลับพลึงผสมผสานกันในกระทงปักธูป ๔ ดอก เป็นระยะรอบกระทง ที่ก้านตอนโคนธูปเสียบดอกบานไม่รู้โรยหรือดอกดาวเรือง ส่วนเทียนใช้เล่มเดียวปักที่กึ่งกลางกระทง นอกจากนี้ยังมีกระทงที่ทำด้วยวัสดุอื่น เช่น กระทงที่ทำด้วยกระดาษสีเป็นรูปดอกบัวบาน

งานลอยกระทงริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ

กระทงที่ทำจากกาบมะพร้าวมาต่อหัวหางและปีกเป็นรูปนก รูปเรือ เมื่อจุดธูปเทียนที่กระทงแล้วก็ขอขมาลาโทษพร้อมขอพรจากพระแม่คงคา แล้วปล่อยกระทงให้ลอยไปตามสายน้ำ

ปัจจุบันการลอยกระทงในภาคกลาง มีการจัดกิจกรรมกันอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี เช่น กรุงเทพมหานคร จัดขึ้นริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณสะพานพระราม ๘ และวัดวาอารามหรือสวนสาธารณะที่มีแหล่งน้ำ รวมถึงสถานที่ต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่วนที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการจัดงานประเพณีลอยกระทงกรุงเก่าอย่างยิ่งใหญ่ บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ภายในงานมีการจัดแสดง แสง สี เสียง อย่างงดงามตระการตา และประเพณีลอยกระทงตามประทีป ณ ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร เพื่อเทิดพระเกียรติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง องค์ก่อตั้งมูลนิธิศิลปาชีพ และเพื่อสืบสานอนุรักษ์ประเพณีลอยกระทง กิจกรรมภายในงานประกอบด้วย การประกวดอาหารไทย การจำหน่ายสินค้าศิลปาชีพ สินค้าอุปโภคบริโภค ตลาดน้ำจำลอง การจุดพลุและโคมลอย

ลอยกระทงภาคเหนือ

ประเพณีงานบุญเดือนสองของภาคเหนือหรืองาน “ยี่เป็ง” จัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือวันเพ็ญเดือนยี่ ซึ่งตรงกับเดือน ๑๒ ของภาคกลาง ประชาชนในภาคเหนือจะเข้าวัดทำบุญตักบาตร ฟังธรรมงานเทศน์มหาชาติ เทศน์อานิสงส์ยี่เป็ง และประดับประดาบ้านเรือนเรือกสวนไร่นาด้วยโคมสีสันสดใส ปล่อยโคมควัน และจุดประทีปบูชาพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ รวมทั้งมีกิจกรรมการลอยกระทงเช่นเดียวกับภูมิภาคอื่นของประเทศ

การจุดประทีปลอยเครื่องสักการะลงในแม่น้ำของชาวเหนือนั้นมีคติเกี่ยวเนื่องกันหลายคติ ต่างจากการลอยกระทงเพื่อขอขมาพระแม่คงคาอย่างภาคกลาง เป็นไปได้ว่าการลอยกระทงของชาวเหนือมีต้นเค้ามาจากการ “ลอยขาทนียโภชนียาหาร” ของชาวหริภุญไชย ซึ่งปรากฏอยู่ในจามเทวีวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์ว่า ระหว่าง พ.ศ. ๑๔๔๐ - ๑๔๖๐ ภายหลังพระเจ้ากมลราชสวรรคตชาวหริภุญไชยได้อพยพหนีอหิวาตกโรคไปยังเมืองสุธรรมนครหรือเมืองสะเทิม แล้วจึงย้ายไปอยู่หงสาวดีเป็นเวลา ๖ ปีจนกระทั่งโรคระบาดสงบลง จึงได้กลับบ้านเมืองของตน มีเพียงคนชราและผู้ที่ไปสร้างครอบครัวอยู่ทางนั้น รวมถึงผู้ที่มิได้อาลัยในบ้านเกิดเมืองนอนที่ไม่เดินทางกลับมาด้วย ทำให้กลุ่มที่อพยพกลับมายังหริภุญไชยเกิดความโศกเศร้าอาลัยถึงญาติพี่น้องทางหงสาวดี เมื่อครบปีจึงแต่งเครื่องสักการะอุทิศให้แก่ญาติพี่น้องล่องไปในแม่น้ำ ซึ่งในพงศาวดารโยนกเล่าถึงเรื่องเดียวกันนี้โดยใช้คำว่า “ลอยโขมด” หมายถึงลอยไฟ ซึ่ง “โขมจ” ในภาษาเขมร แปลว่า ผี ส่วน “ฮีหะมด” (ออกเสียงว่า พีฮะมด) ในภาษามอญใหม่ แปลว่า โคมไฟ คล้ายกับการลอยกระทงในพิธีอุลลัมพนะปุพพเปตพลี เพื่อส่องทางและส่งสาส์นรวมทั้งอุทิศแก่ดวงวิญญาณในวัฒนธรรมจีนในช่วงเทศกาลผีหรืองานบุญทิ้งกระจาดที่จัดขึ้นในเดือน ๗ จีน (ช่วงเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน)

ประเพณียี่เป็ง ลอยกระทงและลอยโคม จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนคติทางพุทธศาสนาในวันยี่เป็งนั้น ชาวเหนือเชื่อเรื่องอานิสงส์ยี่เป็ง โดยมีคัมภีร์สำคัญเรื่อง “อานิสงส์ประทีส” และ “อานิสงส์ผางประทีส” ที่กล่าวถึงบุญยิ่งใหญ่จากการจุดประทีปบูชาพระรัตนตรัยในคืนยี่เป็ง ตามตำนานกล่าวถึงชายยากจนผู้หนึ่งที่ได้นำข้าวเหนียวและแคปหมูถวายพระเถระ ซึ่งชายผู้นี้บีบน้ำมันจากแคปหมูออกมาใส่ในถ้วยดินเผา และฉีกชายเสื้อของตนมาเป็นไส้เพื่อไว้จุดประทีปบูชา เมื่อพระเถระนำประทีปของเขาจุดถวายพระพุทธเจ้าได้เกิดแผ่นดินไหวเนื่องจากแรงศรัทธาอันยิ่งใหญ่ ส่งผลให้เจ้าเมืองมาขอแบ่งบุญและยกทรัพย์สมบัติจำนวนมากให้แก่ชายยากจน เมื่อตายไปก็ยังได้ไปเกิดบนสวรรค์ อีกคัมภีร์หนึ่งคือคัมภีร์ “ธัมม์กาเผือก” หรือ “อานิสงส์ประทีปตีนกา” ตามตำนานกาเผือก อันเป็นที่มาของการนำด้ายดิบมาฟั่นทำเป็นตีนกา เพื่อจุดเป็นประทีปบูชาคุณมารดาในวันเพ็ญเดือนยี่ คัมภีร์อานิสงส์ผางประทีสและคัมภีร์ธัมม์กาเผือกจึงเป็นที่มาของการจุดประทีปบูชาในวันยี่เป็ง โดยชาวบ้านนิยมจุดไว้ตามบ้านเรือน ที่นา หรือวัด บ้างจุดตามจำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ บ้างจุดเท่าจำนวนอายุเพื่อความเป็นสิริมงคลซึ่งเป็นสิ่งที่ทำกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การจุดผางประทีสในคืนยี่เป็ง

นอกจากนี้ ยังมีคติการลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุปคุตที่เชื่อว่าจำศีลอยู่ที่บริเวณสะดือทะเลซึ่งเป็นความเชื่อร่วมกันของชาวเหนือและชาวพม่า คติเรื่องการลอยกระทงเพื่อบูชารอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานอยู่ในเมืองบาดาล และคติการปล่อยโคมลอยขึ้นไปบูชาธาตุพระเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และการลอยทุกข์ลอยโศกให้หมดไป ภายหลังเมื่อรับเอาคติจากภาคกลางเข้าไปจึงมีความเชื่อเรื่องการขอสุมาพระแม่คงคาด้วย

ส่วนประเพณีลอยกระทงที่ทำอย่างภาคกลางนั้น เชื่อว่าเริ่มขึ้นครั้งแรกโดยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เมื่อช่วง พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๒๔๗๐ แต่ไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากชาวบ้านยังคงประดับประทีปโคมไฟตามบ้านเรือนและไปงานตั้งธัมม์หลวงในวันเพ็ญเดือนยี่ กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๐ นายกเทศมนตรีเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นได้สนับสนุนให้จัดงานลอยกระทงและงานเฉลิมฉลองที่ถนนท่าแพ และเมื่อมีการตั้งสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ จึงได้จัดงานลอยกระทงขนาดเล็กในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือนยี่ และจัดงานลอยกระทงและประกวดกระทงขนาดใหญ่ในวันแรม ๑ ค่ำ ที่หน้าเทศบาลเมืองเชียงใหม่ไปถึงสะพานนวรัฐ ทำให้การ “ลอยกระทง” เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

โคมแขวนในงานยี่เป็ง

ลอยกระทงสายไหลประทีป จังหวัดตาก

กระทงทำเป็นรูปเรือสำเภาในงานล่องสะเพา จังหวัดลำปาง

ปัจจุบันงานบุญยี่เป็งได้จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ในทุกจังหวัดของภาคเหนือ ก่อนวันงานชาวบ้านจะประดับประดาบ้านเรือนด้วยโคมค้าง โคมแขวน โคมหูกระต่าย โคมรังมดส้ม และโคมรูปต่าง ๆ และทำราชวัติรอบวิหารและศาลาวัด เมื่อถึงวันยี่เป็ง ในช่วงเช้ามีการทำบุญตักบาตรทานขันข้าว ฮ่มว่าวหรือปล่อยว่าวที่ลักษณะคล้ายกับโคมควัน โดยจะแขวนสะตวง (กระบะเครื่องบัตรพลีกรรม) ห้อยไว้เพื่อบูชาพระธาตุจุฬามณีหรือเพื่อปล่อยทุกข์ปล่อยโศก ซึ่งนิยมฮ่มว่าวกันที่ลานหน้าวิหารวัด จากนั้นจึงไปงานตั้งธัมม์หลวง ฟังเทศน์มหาชาติ และจุดประทีปโคมไฟหรือผางปะตี๊ดไหว้สาบูชาพระเจ้า จุดบอกไฟดอก บอกไฟดาว และปล่อยโคมลอย ในช่วงพลบค่ำมีการจัดงานลอยกระทง จังหวัดลำปางนิยมจัดการล่องสะเพา โดยจะทำกระทงขนาดใหญ่แบบเรือสำเภาใส่ผลไม้และอาหารนำไปลอยน้ำ ส่วนที่จังหวัดตากมีการจัดงานลอยกระทงสาย ชาวบ้านจะนำน้ำมันยางผสมขี้เลื่อยปั้นเป็นก้อนใส่ในกะลามะพร้าวจุดไฟลอยลงในลำน้ำปิง เป็นระยะห่างเท่า ๆ กันเป็นสายยาวคดโค้งไปตามลำน้ำอย่างสวยงาม และมีการลอยกระทงรวมทั้งปล่อยโคมลอยกันทั่วไป ซึ่งปัจจุบันมีการรณรงค์ให้งดการปล่อยโคมเพื่อป้องกันอัคคีภัย และให้ลอยกระทงโดยใช้วัสดุธรรมชาติที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมแทน

ลอยกระทงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเพณีลอยกระทงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานในอดีตจัดขึ้นเนื่องในประเพณี “สิบสองเพ็ง” หรือคืนวันเพ็ญเดือน ๑๒ ซึ่งเป็นงานบุญประเพณีตามฮีตสิบสองหรือประเพณี ๑๒ เดือนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยนิยมจัดขึ้นในรูปแบบของการ “ไหลเรือไฟ” (เฮือไฟ) และจัดสืบต่อมาในช่วงเทศกาลออกพรรษา (เป็นการจัดงานก่อนภูมิภาคอื่นประมาณ ๑ เดือน)

การไหลเรือไฟซึ่งเป็นธรรมเนียมการลอยกระทงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น เป็นคติความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาอันเนื่องมาจากตำนานการบูชารอยพระพุทธบาทที่ประทับไว้บนหาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานทีกับความเชื่อในการบูชาพระแม่คงคาผู้ปกปักรักษาแม่น้ำลำคลอง รวมทั้งคติเกี่ยวกับการบูชาพญานาคอันเป็นความเชื่อที่ชาวตะวันออกเฉียงเหนือริมสองฝั่งแม่น้ำโขงนับถือ ทั้งนี้ ในช่วงการจัดเตรียมงานประเพณี ชาวบ้านจะประดิษฐ์เรือที่ทำขึ้นจากต้นกล้วย (ใช้ส่วนที่เป็นหยวกกล้วย) หรือไม้ไผ่สานต่อให้เป็นลำเรือขนาดยาวโดยทั่วไปประมาณ ๕ - ๖ วา ข้างในบรรจุขนมข้าวต้มผัดหรือสิ่งที่ถวายเป็นทานให้คนที่อยู่ปลายแม่น้ำได้เก็บเอาของในกระทงไปใช้ โครงสร้างด้านนอกของเรือประดับดอกไม้ ธูปเทียน ธงทิวกระดาษ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ตะเกียง หรือขี้ไต้ สำหรับจุดไฟให้สว่างไสวงดงามเมื่อปล่อยให้เรือไหลตามลำน้ำไป บ้างก็อาจใช้ผ้าชุบน้ำมันจุดไฟเป็นระยะ ๆ

ในสมัยก่อน เมื่อใกล้ถึงเทศกาลออกพรรษา พระภิกษุสงฆ์ในวัดแต่ละท้องถิ่นจะประชุมนัดหมายชาวบ้านให้มาร่วมแรงร่วมใจกันทำเรือไฟ ซึ่งในระยะหลังเมื่อประเพณีได้รับการปฏิบัติกันมากขึ้น และกระแสการท่องเที่ยวเริ่มขยายตัวขึ้น แต่ละชุมชนหรือจังหวัดนิยมจัดทำเรือไฟขนาดใหญ่ บ้างก็จัดงานประกวดแข่งขันเรือไฟกันอย่างยิ่งใหญ่ เรือไฟขนาดใหญ่เหล่านั้นมักทำขึ้นจากไม้ไผ่มัดต่อเข้าด้วยกันเป็นแพลูกบวบ ทำโครงไม้ไผ่หรือโลหะเป็นรูปทรงต่าง ๆ เช่น รูปเรือ รูปพญานาค ประดับติดกับโครงสร้างที่ติดตั้งไว้ แล้วใช้ขี้ไต้หรือขวดน้ำมันใส่ไส้ผูกติดกับโครงลวดกำหนดระยะให้เหมาะสมตามรูปทรงที่กำหนดไว้ โดยเรือไฟขนาดใหญ่จะประดับดวงไฟนับหมื่นหรือถึงหลักแสนดวงก็มี

ประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม

แสงสีอันงดงามจากเรือไฟที่ล่องไปตามลำน้ำโขง จังหวัดนครพนม

ปัจจุบันมีหลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จัดเทศกาลลอยกระทงไหลเรือไฟอย่างยิ่งใหญ่เป็นประจำทุกปี โดยงานที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

๑. งานลอยกระทงจังหวัดร้อยเอ็ด มีชื่องานว่า “งานประเพณีสมมาน้ำคืนเพ็ง เส็งประทีป” ซึ่งชาวร้อยเอ็ดจัดสืบทอดกันมาแต่อดีต เป็นการขอขมาพระแม่คงคาในคืนวันเพ็ญเดือนสิบสอง ภายในงานมีการประกวดประทีปโคมไฟและกระทง การจำลองแห่หัวเมืองสาเกตนครทั้ง ๑๑ หัวเมือง การประกวดกระทงอนุรักษ์ธรรมชาติ การประกวดธิดาสาเกตนคร และนางนพมาศ การจุดพลุดอกไม้ไฟ รวมทั้งการแสดงหมอลำ และมหรสพพื้นบ้านต่าง ๆ

๒. งานลอยกระทงจังหวัดสกลนคร เรียกว่า “งานเทศกาลลอยพระประทีปพระราชทานสิบสองเพ็งไทสกล” โดยจังหวัดได้รับพระราชทานพระประทีปจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ แล้วอัญเชิญมายังบริเวณสถานที่ประกอบพิธี ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เพื่อประกอบพิธีลอยกระทง นอกจากนี้ ยังมีการแสดงพลุ ดอกไม้ไฟ รวมทั้งการประกวดนางนพมาศและหนูน้อยนพมาศ

๓. งานลอยกระทงจังหวัดหนองคาย จัดขึ้นบริเวณริมแม่น้ำโขง มีกิจกรรมสำคัญคือ การประกวดกระทง การประกวดกระทงใหญ่และกระทงเล็ก ขบวนแห่กระทงสวยงาม การประกวดนางนพมาศ และการแสดงศิลปวัฒนธรรมและมหรสพพื้นบ้าน

๔. งานลอยกระทงจังหวัดนครพนม เป็นงานประเพณีที่มีชื่อเสียงในการจัด "ไหลเรือไฟ" ซึ่งชาวนครพนมจัดขึ้นทุกปีในช่วงออกพรรษา เพื่อสักการบูชาพระพุทธเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และขอขมาต่อแม่น้ำ กิจกรรมภายในงานมีการจัดงานพาแลง การลอยเรือไฟโบราณ การประกวดกระทง งานกาชาด และการแสดงมหรสพพื้นเมือง

ลอยกระทงภาคใต้

แต่เดิมพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ภาคใต้ไม่ถือปฏิบัติประเพณีลอยกระทง เนื่องจากในระหว่างเดือน ๑๒ จะเป็นช่วงเวลาที่เริ่มทำนาเพราะฤดูฝนที่มาล่าช้ากว่าภูมิภาคอื่นของประเทศ ขณะที่พระยาอนุมานราชธน ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมและประเพณีไทย กล่าวถึงประเพณีการลอยกระทงในพื้นที่ภาคใต้ว่าไม่ปรากฏประเพณีนี้ คงมีแต่เฉพาะประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อลอยเคราะห์ยามเจ็บป่วยคล้ายกับพิธีอาพาธพินาศและเสียกบาลของภาคกลาง ดังความว่า

"ข้าพเจ้าสอบถามผู้รู้จากปักษ์ใต้ถึงเรื่องลอยกระทง ก็บอกว่าไม่มี มีแต่พิธีลอยแพ ซึ่งเมื่อเกิดความไข้ได้ทุกข์กันทั่วไป เขาก็จัดทำพิธีคือเอาหยวกกล้วยมาต่อเป็นแพบรรจุเครื่องอาหารแล้วลอยไป เป็นเรื่องจำพวกพิธีอาพาธพินาศและเครื่องเสียกบาล..."

ขณะที่ประเพณีลอยเคราะห์ในพื้นที่ภาคใต้จะถือปฏิบัติทั้งประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ด้วยไม่มีข้อกำหนดเรื่องระยะเวลา อันมีที่มาจากคติความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนจะมีดาวพระเคราะห์เข้ามาเสวยอายุ ดาวพระเคราะห์บางดวงก็จะเป็นโทษแก่คนผู้นั้น ทำให้เจ็บป่วยหรือเกิดสิ่งไม่ดีในการดำรงชีวิต การบูชาพระเคราะห์ต้องบูชาตามกำลังวัน คือ พระอาทิตย์ ๖ พระจันทร์ ๑๕ พระอังคาร ๘ พระพุธ ๑๗ พระพฤหัส ๑๙ พระศุกร์ ๒๑ พระเสาร์ ๑๐

ประเพณีลอยเรือของชาวเล

พระราหู ๑๒ เมื่อทำพิธีบูชาแล้ว ชาวบ้านจะทำพิธีลอยเคราะห์คือนำหยวกกล้วย หรือกาบมะพร้าว กาบหมาก กาบจาก หรือวัสดุอื่นใดที่ลอยน้ำได้มาทำเป็นรูปเรือ แล้วเอาขี้ไคล ผม หรือเล็บของผู้ลอยเคราะห์มาผสมดินปั้นรูปต่างตัว พร้อมดอกไม้ ธูปเทียนและเงินใส่ในเรือที่ทำไว้ ก่อนลอยจะกล่าวว่า *“เคราะห์ดีเอาไว้ เคราะห์ร้ายเอาไป”* ซึ่งเชื่อว่าเป็นการลอยสิ่งชั่วร้ายไปตามน้ำ ให้น้ำพัดพาสิ่งชั่วร้ายไป

ในกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลที่อาศัยในพื้นที่จังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามัน จะมีประเพณีที่คล้ายกับประเพณีลอยเคราะห์เช่นกัน เรียกว่า “ประเพณีลอยเรือ” สืบเนื่องจากวิถีชีวิตของชาวเลที่ผูกพันอยู่กับทะเล และเชื่อกันว่าในท้องทะเลมีเทพเจ้า หรือ “ชิน” ที่ให้คุณและโทษ จึงต้องประกอบพิธีลอยเรือเพื่อขออำนาจเทพเจ้าช่วยคุ้มครอง พร้อมกับปล่อยเคราะห์กรรมสิ่งอัปมงคลออกไป โดยถือปฏิบัติปีละ ๒ ครั้งในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ และเดือน ๑๑ รายละเอียดของพิธีจะเริ่มพิธีอาบน้ำมนต์ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ จะนำโอ่ง ไห หรือภาชนะบรรจุน้ำอื่น ๆ ใส่น้ำจืดและหัวไพลที่เชื่อว่าทำให้

ร่างกายสะอาดบริสุทธิ์บรรจุอยู่ พร้อมนำหมากพลู มะกรูด มะนาว ด้ายเงินเหรียญมาวางประกอบพิธีด้วย เมื่อถึงเวลาพลบค่ำโต๊ะหมอจะเริ่มทำพิธีจุดธูปเทียน แล้วโปรยข้าวตอก พร้อมกันนั้นนักดนตรีอีกส่วนจะตีกลองรำมะนา ๓ ใบ พร้อมกับขับร้องบทเพลงภาษาชาวเล นางรำร่ายรำตามจังหวะกลองจนถึงเช้าตรู่ จากนั้นในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ชาวเลจะเดินทางไปยังเกาะที่ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีลอยเรือ ครั้นถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ซึ่งถือเป็นวันสำคัญที่สุด ชาวเลจะหาไม้เนื้ออ่อนและไม้ระกำมาประกอบเรือ พร้อมเครื่องเซ่นไหว้ประกอบด้วยข้าวเหนียวขาว ข้าวเหนียวเหลือง ไก่ย่าง ขนมบลาก้า (ลักษณะคล้ายขนมต้มของภาคกลาง) ธูปเทียนและสุรา ประกอบพิธีเชิญโต๊ะตามี่ เมื่อถึงเวลามืดสนิทชาวเลจะมาพร้อมกันที่เรือพิธี นำข้าวตอกไล่ไปตามร่างกายทำนองไล่สิ่งอัปมงคลออกไป แล้วทิ้งข้าวตอกลงในเรือพิธี และร่ายรำไปรอบลำเรือจนฟ้าสาง จากนั้น จึงยกเรือพิธีใส่เรือจริงไปลอยกลางทะเล ซึ่งต้องเลือกจุดที่กระแสน้ำและลมจะไม่พัดเรือพิธีกลับเข้าฝั่งอีก ถ้าเกิดเหตุบังเอิญเรือพิธีลอยกลับเข้าฝั่ง จะต้องกระทำพิธีใหม่ทั้งหมด

ขบวนแห่ในพิธีลอยเรือของชาวเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล

ประเพณีลอยเรือของชาวจังหวัดกระบี่

อย่างไรก็ดี ปัจจุบันมีการจัดงานเทศกาลลอยกระทงในพื้นที่ภาคใต้ทั่วไป ตามความเหมาะสมของสถานที่ ได้แก่ บริเวณริมแม่น้ำ ลำคลอง อ่างเก็บน้ำ หรือชายทะเล อันเนื่องมาจากการส่งเสริมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคการท่องเที่ยว เพื่อสนองตอบต่อเศรษฐกิจในพื้นที่เป็นสำคัญ พร้อมทั้งจัดกิจกรรม ต่าง ๆ ประกอบด้วย ขบวนแห่กระทงที่สวยงามจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน การประกวดกระทงทั้งประเภทสวยงาม ประเภทความคิด โดยใช้กระทงที่ทำจากวัสดุธรรมชาติเพื่อร่วมกันรักษาสิ่งแวดล้อม การประกวดนางนพมาศ และการแสดงดนตรีตามสมัยนิยม เป็นต้น

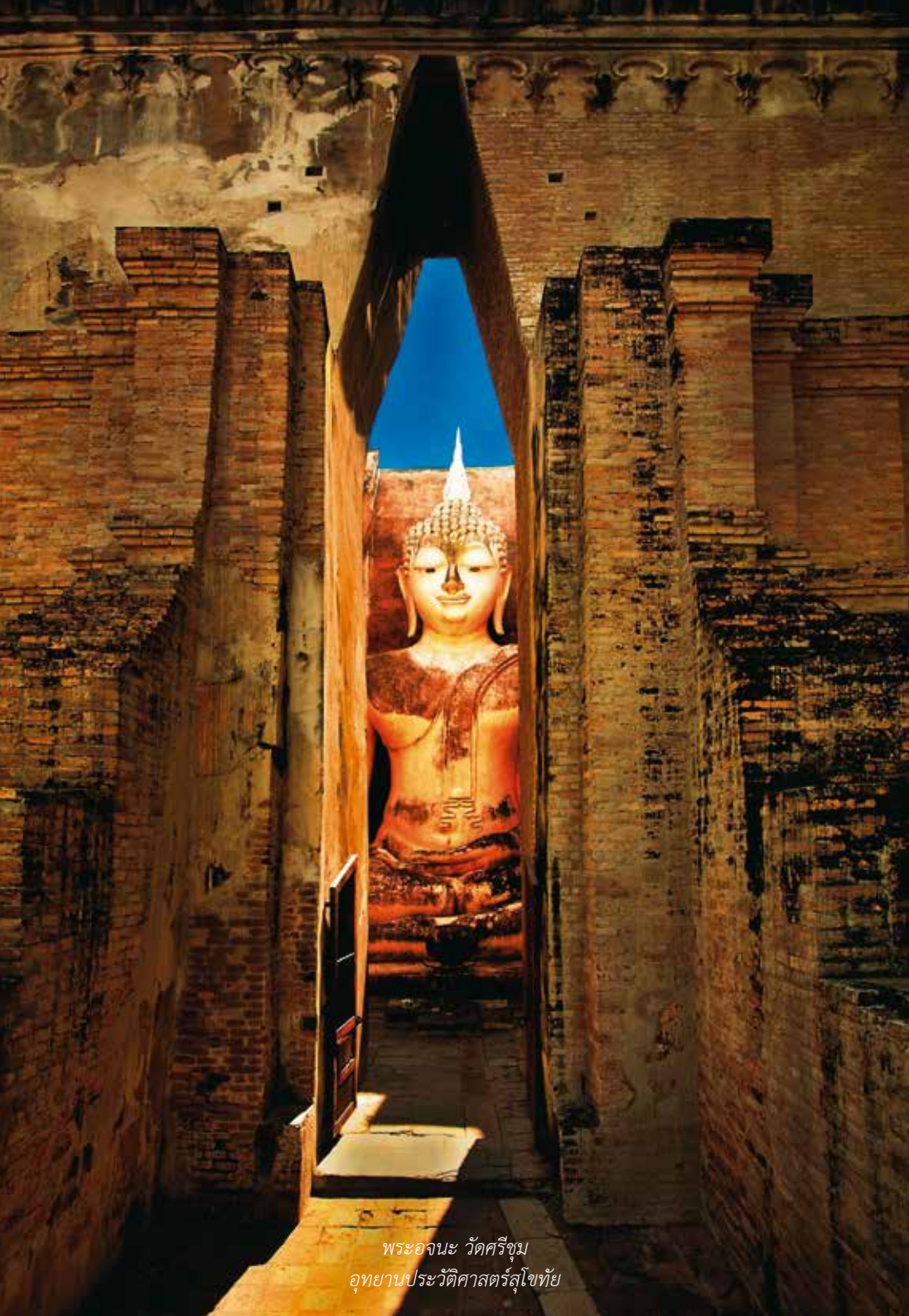

พระอจนะ วัดศรีชุม
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

งานประเพณี
"ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย"
มรดกไทยสู่มรดกโลก

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย สถานที่จัดงาน “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ”

งานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” ถือเป็นวัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์ อันสืบเนื่องมาจากโครงการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ เพื่อการศึกษา อนุรักษ์ และพัฒนาโบราณสถานที่อยู่ในเมืองโบราณต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย อันจะเอื้อประโยชน์ให้การพัฒนาโบราณสถานนั้น ๆ สร้างเศรษฐกิจที่มั่นคงยั่งยืนต่อชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งนับเป็นแนวความคิดอันทันสมัยที่เกิดขึ้นมากว่า ๔ ทศวรรษ และเป็นรากฐานสำคัญในการดำเนินนโยบาย “วัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ในปัจจุบัน

การดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเริ่มขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙ โดยกรมศิลปากรได้พิจารณาคัดเลือกเมืองโบราณสุโขทัยเพื่อดำเนินงานตามโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็นแห่งแรก ภายหลังได้จัดตั้งโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เพื่อดำเนินงานที่เมืองศรีสัชนาลัย และเมืองกำแพงเพชร ซึ่งการดำเนินงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง ๓ แห่ง ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี จนนำไปสู่การได้รับการยกย่องจากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔

นอกเหนือจากการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานซึ่งเป็นภารกิจสำคัญแล้ว โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยยังมีกิจกรรมต่าง ๆ อีกหลายโครงการ โดยเฉพาะงานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” ซึ่งเป็นโครงการสำคัญที่ประสบความสำเร็จ ทั้งยังนำไปสู่การสร้างความตื่นตัวทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี เกิดองค์ความรู้ใหม่ และที่สำคัญคือ เป็นการสร้างสรรค์ สืบสาน ต่อยอด และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ปฐมบทของงานประเพณี
“ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย”

ในการจัดทำแผนงานอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานเมืองสุโขทัย ภายใต้การบริหารงานของนายนิคม มูสิกะคามะ หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในขณะนั้น (ต่อมาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๒) นอกจากมีแผนงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานแล้ว นายนิคม มูสิกะคามะ ยังมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ดำริให้จัดกิจกรรมต่าง ๆ อีกหลายประเภท อันเป็นการริเริ่ม ฟื้นฟู สืบสาน และสร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรม ทั้งยังเป็นการสร้างรายให้ได้แก่ท้องถิ่น ดังที่รู้จักกันในสมัยหลังว่า“งานลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีที่มาจากความตอนหนึ่งในจารึกหลักที่ ๑ จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๘ - ๒๓ ว่า

“...คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้ญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสน ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากรานกฐินเดือนญิ่งจิ่งแล้ว เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบี้ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนโนน บริพารกฐินโอยทานแล่ปีแล้ญิบล้าน ไปสูดญัติกฐินเถิงอไรญิกพู้น เมื่อจักเข้ามาเวียงเรียงกันแต่อไรญิกพู้นเท้าหัวลาน ดงบงคมกลอง ด้วยเสียงพาดเสียงพิณ เสียงเลื้อนเสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เที้ยรย่อมคนเสียดกันเข้ามาดูท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีดังจักแตก...”

เนื้อความในจารึกนี้กล่าวถึง ประเพณีและพิธีกรรมหลังช่วงออกพรรษาในเดือน ๑๑ ถึงเดือน ๑๒ โดยเฉพาะเนื้อความที่กล่าวว่า *“ท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ”* นั้น นายนิคม มูสิกะคามะ สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง การลอยกระทงเพื่อบูชาพระพุทธบาทที่หาดทรายริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที อันนำไปสู่แนวคิดการจัดงานเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีลอยกระทง ซึ่งน่าจะมีมาตั้งแต่

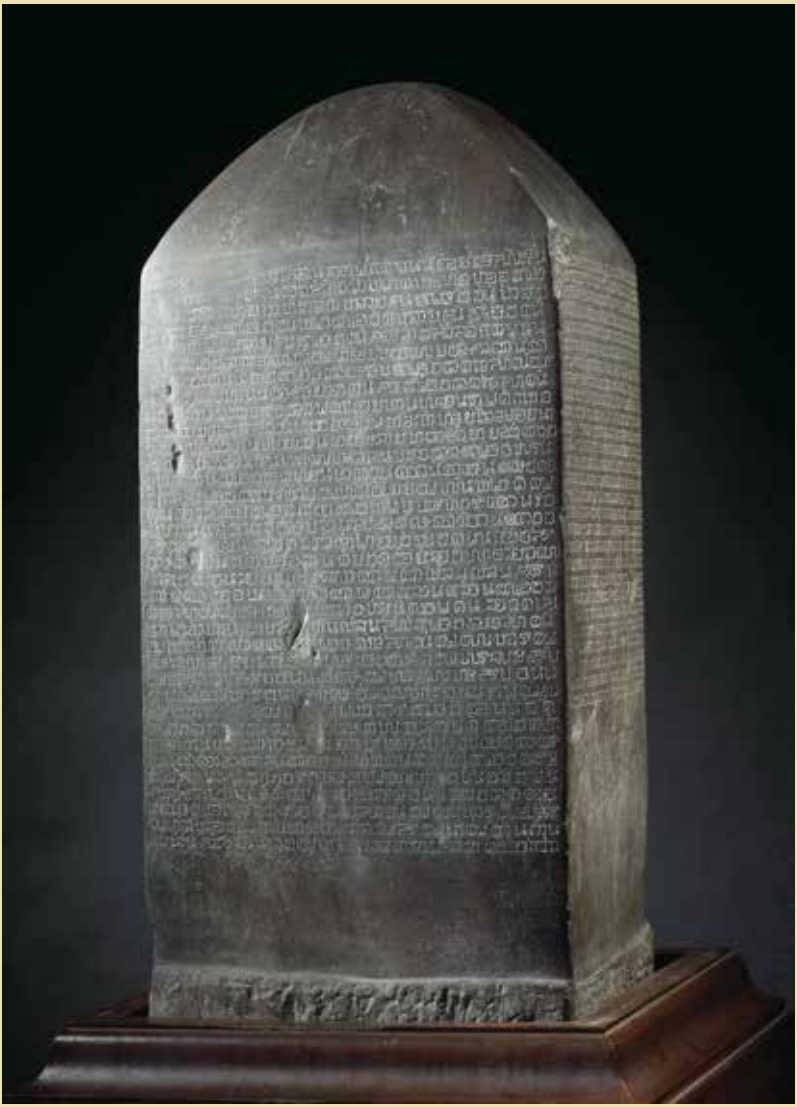

จารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๒
ข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึง การเผาเทียน เล่นไฟ

สมัยสุโขทัย จึงมีการหารือกันระหว่างกรมศิลปากร องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และจังหวัดสุโขทัย รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันฟื้นฟูการจัดงานประเพณีลอยกระทง ภายใต้ชื่องานว่า “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ” โดยนำคำว่า “เผาเทียน เล่นไฟ” มาเป็นส่วนหนึ่งของชื่องาน ซึ่งการจัดงานประเพณีดังกล่าว ก่อให้เกิดคุณูปการต่อสังคมและประเทศชาติอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

ประการแรก ทำให้เกิดการตื่นตัวทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี มีการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการลอยกระทงในสมัยสุโขทัยอย่างกว้างขวาง ทำให้ทราบว่า “ลอยกระทง” และ “เผาเทียน เล่นไฟ” เป็นงานสองงาน คือ “เผาเทียน เล่นไฟ” อันน่าจะหมายถึงประเพณีและพิธีกรรมหรือเทศกาลไหว้พระกลางเมืองสุโขทัย นับเนื่องเป็นประเพณีสิบสองเดือนของชาวสุโขทัย มีความเชื่อมโยงกับประเพณีกรานกฐิน ซึ่งน่าจะจัดขึ้นประมาณเดือน ๑๑ และอีกงานหนึ่งคือ งาน “ลอยกระทง” อันเป็นประเพณีที่พบทั่วไปในสังคมชาวน้ำที่จัดขึ้นในเดือน ๑๒

ประการที่สอง งานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” นับเป็นการสร้างสรรค์งานด้านมรดกศิลปวัฒนธรรมของคนรุ่นปัจจุบันบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม ส่งผลให้การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของประเทศประสบความสำเร็จในวงกว้าง ทำให้ประเพณีที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่นี้กลายเป็นงานระดับจังหวัด ระดับประเทศ และเป็นที่รู้จักกันทั่วโลก นับเป็นการสร้างสรรค์สืบสาน ต่อยอด และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพราะวัฒนธรรมประเพณีของมนุษยชาติล้วนแต่มีการปรับเปลี่ยนและวิวัฒน์ไปในแต่ละยุคสมัย

สืบสานและสร้างสรรค์สู่งานระดับจังหวัด

งานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” เริ่มจัดขึ้นครั้งแรกระหว่างวันที่ ๒๔ - ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๐ ณ บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ลำดับขั้นตอนของงานเริ่มต้นด้วยการทำพิธีบวงสรวงพระแม่ย่า หน้าศาลากลางจังหวัดสุโขทัย จากนั้น เคลื่อนขบวนไปประกอบพิธีสดุดีบูรพกษัตราธิราชและบรรพชนสุโขทัย ณ บริเวณลานพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และทางจังหวัดสุโขทัยได้จัดขบวนแห่กระทงจำนวน ๑๑ ขบวน ได้แก่

ขบวนที่ ๑ ขบวนพนมหมาก พนมดอกไม้ ประกอบด้วยเกวียนหลวง ๒๑ เล่ม ประดับตกแต่งอย่างสวยงาม นำขบวนโดยเกวียนพนมดอกไม้สำหรับ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ เพื่อถวายราชสักการะแด่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ณ พระบรมราชานุสาวรีย์ ตามด้วยเกวียนพนมหมาก พนมดอกไม้เกวียนละ ๒ พนม

ขบวนที่ ๒ ชุดรำบวงสรวงพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ขบวนที่ ๓ ดนตรีปี่พาทย์ ประกอบขบวนที่ ๒

ขบวนที่ ๔ ขบวนช้างประมาณ ๒๐ เชือก

ขบวนที่ ๕ ขบวนเกวียนกระทงและนางนพมาศ

ขบวนที่ ๖ ขบวนกระทงจากลูกเสือชาวบ้านอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสุโขทัย

ขบวนที่ ๗ ดนตรีปี่พาทย์สำหรับฟ้อนกระทง

ขบวนที่ ๘ ขบวนม้า

ขบวนที่ ๙ ขบวนวัว เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อความในจารึกที่ว่า *“...จูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย...”*

ขบวนที่ ๑๐ ขบวนกลองยาวการฟ้อนรำพื้นเมือง

ขบวนที่ ๑๑ ขบวนเบ็ดเตล็ด มีทั้งการฟ้อนรำ ตลกหัวโต และเดินไม้สูง เป็นต้น

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในพิธีเปิดงานในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๖

ในการนี้ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธานทรงลอยพระประทีปเป็นปฐมฤกษ์ โดยการจัดงานครั้งนี้ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

พัฒนาและต่อยอดสู่งานระดับประเทศ

ภายหลังจากความสำเร็จในการจัดงานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียนเล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” ในครั้งแรก การจัดงานประเพณีดังกล่าวได้รับการสืบสานต่อมาจนกลายเป็นงานเทศกาลประจำปีระดับจังหวัดและระดับประเทศ ซึ่งมีผู้สนใจเข้าร่วมงานมากขึ้นตามลำดับ กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นภายในงานจึงมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมในแต่ละปี

ใน พ.ศ. ๒๕๒๖ ซึ่งตรงกับวาระการฉลอง ๗๐๐ ปีลายสือไทย มีการจัดงานเฉลิมฉลองติดต่อกัน ๗ วัน ๗ คืน ตั้งแต่วันที่ ๑๗ - ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๖ ภายในงานประดับประดาด้วยประทีปโคมไฟ มีขบวนแห่กระทง พนมหมาก ขบวนช้าง ขบวนม้า และขบวนแห่ของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสุโขทัย มีการแสดงแสง เสียง การแสดงมหกรรมนาฏศิลป์พื้นบ้านของภาคต่าง ๆ มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมในการเฉลิมฉลองครั้งนี้จำนวนมาก โดยสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในพิธีเปิดงาน ในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๖

การแสดงแสง เสียง ในงาน “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ”

พระประทีปและกระทงพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ต่อมาการจัดงานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” มีการจัดกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น เช่น พิธีรับรุ่งอรุณแห่งความสุข ด้วยการทำบุญตักบาตร จากนั้น พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เจริญชัยมงคลคาถา ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ และบวงสรวงบุรพกษัตริย์สมัยสุโขทัยในช่วงเช้า ต่อมาช่วงสายมีพิธีเปิดงาน ต่อด้วยการประกวดกระทง โคมชัก โคมแขวน พนมหมาก พนมดอกไม้ กิจกรรมเล่านิทานพื้นบ้านด้วยสำเนียงสุโขทัย การแข่งขันกลองยาว กลองมังคละ การแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน การแสดงกระบี่กระบอง การสาธิตมวยคาดเชือก ช่วงเย็นมีการแสดงดนตรีไทย กิจกรรมข้าวขวัญวันเล่นไฟ กิจกรรมประเพณีการปั่นฝ้ายทอผ้าจุลกฐิน และการแสดงแสง เสียง วันต่อมา มีกิจกรรมคล้ายวันแรก แต่ในช่วงเช้าจะมีกิจกรรมขบวนแห่ผ้าจุลกฐิน และถวายจตุปัจจัยต่อด้วยขบวนแห่พระเวสสันดร และมีการเทศน์มหาชาติแบบโบราณ ๑๓ กัณฑ์ ในช่วงเช้าของวันสุดท้ายจะมีกิจกรรมขบวนอัญเชิญพระประทีป กระทงพระราชทานแห่รอบเมืองสุโขทัย ช่วงสายมีกิจกรรมประกวดและจัดแสดงสาธิต

พระประทีปและกระทงพระราชทานของพระบรมวงศานุวงศ์

ระบำสุโขทัย บวงสรวงพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ช่วงบ่ายมีขบวนอัญเชิญพระประทีป กระทงพระราชทาน ขบวนแห่ประเพณีวัฒนธรรมจาก ๙ อำเภอในจังหวัดสุโขทัย และขบวนกิจกรรมประกวดแข่งขันต่าง ๆ เข้าสู่บริเวณสระน้ำวัดสระศรี ช่วงเย็นมีการจัดแสดงดนตรีไทย และมอบรางวัลแก่ผู้ชนะการประกวดในกิจกรรมต่าง ๆ ต่อด้วยกิจกรรมข้าวขวัญวันเล่นไฟ การแสดงประกอบแสง เสียง กิจกรรมอาบน้ำเพ็ง การเล่นสักวา พิธีเผาเทียน กิจกรรมตำนานเรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พิธีอัญเชิญพระประทีป และกระทงพระราชทานลงลอยเป็นปฐมฤกษ์ ณ สระน้ำวัดสระศรี และสิ้นสุดงานด้วยกิจกรรมการแสดงพลุตะไล ไฟพะเนียงอย่างยิ่งใหญ่ ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดนี้จัดขึ้นภายในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และจัดอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมบางอย่างให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น

ขบวนแห่ในงานลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ

ขบวนแห่นางนพมาศของอำเภอต่าง ๆ

การแสดงแสง เสียง ในงานลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ
จังหวัดสุโขทัย

บรรยากาศงานลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย

ปัจจุบันงานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” ถือเป็นงานเทศกาลระดับชาติที่จัดขึ้นภายใต้ความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ซึ่งได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เข้ามาร่วมกิจกรรมอย่างหนาแน่นทุกปี ถือเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทั้งยังเป็นการสร้างงานสร้างรายได้แก่ชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ภายในจังหวัดสุโขทัย เช่น ระบบคมนาคมขนส่ง และวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น โดยในแต่ละปีมีการคาดการณ์ว่าการจัดงานเทศกาลนี้เพียงเทศกาลเดียวทำให้เงินหมุนเวียนสะพัดหลายร้อยล้านบาท และที่สำคัญเทศกาลดังกล่าวได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องยาวนานจนถึงปัจจุบันได้ ๔๔ ปีแล้ว นับเป็นงานเทศกาลที่เป็นเอกลักษณ์และสร้างชื่อเสียง ตลอดจนความภาคภูมิใจให้แก่ชาวสุโขทัยและชาวไทยทั้งประเทศ

ตลาดโบราณในงานลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ

งานประเพณี
"ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย"
ในมิติเศรษฐกิจสร้างสรรค์
และการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ

งานลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัยในยามค่ำคืน

งานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ได้ริเริ่มสืบสาน สร้างสรรค์ และต่อยอดนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๐ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันกว่า ๔ ทศวรรษ ถือเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับกระแส “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (Creative Economy) ในวิถีโลกปัจจุบัน อันเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเพื่อสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจในหลายประเทศทั่วโลก และเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจที่เน้นด้านการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์อันเกี่ยวเนื่องกับการผลิตสินค้าและบริการในเชิงสร้างสรรค์ที่มีแรงบันดาลใจมาจากองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากงานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” จึงนับเป็นการต่อยอดทางเศรษฐกิจที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้และความมั่งคั่งให้กับประเทศ สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ตระหนักถึงความสำคัญของการมุ่งพัฒนาประเทศในแนวเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้วยทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาติที่ผ่านการสั่งสมมายาวนานจากรุ่นสู่รุ่น มีเอกลักษณ์และทรงคุณค่า นำมาประยุกต์และสร้างสรรค์ในมิติเชิงพาณิชย์จนเกิดเป็นอุตสาหกรรมใหม่ เรียกว่า “อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม” (Culture Industry)

ตลาดแลกเบี้ย “วัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์”

ด้วยหลักการดังกล่าวนำไปสู่นโยบายสำคัญของชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ด้านความสามารถในการแข่งขัน และนโยบายการขับเคลื่อนประเทศไปสู่ประเทศไทย ๔.๐ (Thailand 4.0) ที่มุ่งเน้นการผลักดันให้เกิดความคิดสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในสินค้า การพัฒนาผู้ประกอบการ เศรษฐกิจชุมชนให้สร้างสรรค์สินค้าและบริการรูปแบบใหม่ให้มีจุดเด่น พัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และสร้างภาพลักษณ์สินค้าไทยให้เป็นที่ยอมรับของคนทั่วโลก

นอกจากนี้ งานประเพณี “ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย” ยังสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” (Creative Tourism) อันเป็นกระแสความนิยมต่อชุมชนที่เกิดขึ้นทั้งในและต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง ซึ่งองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้กำหนดนิยามความหมายไว้ ว่า

“....การเดินทางที่นำไปสู่ประสบการณ์ที่แท้จริงและมีการเชื่อมโยงด้วยการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในงานศิลปะ มรดก หรือคุณลักษณะพิเศษของสถานที่ และยังทำให้เกิดการเชื่อมสัมพันธ์กับผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมที่ยังมีชีวิตนั้นขึ้นมา...”

กระทรวงวัฒนธรรม ตระหนักถึงความสำคัญของเรื่อง “วัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์” อันนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทยโดยทุนทางวัฒนธรรม จึงได้บูรณาการการดำเนินงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ซึ่งส่งผลให้เกิดการสร้างรายได้อย่างเป็นรูปธรรมและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นการพัฒนาทักษะความสามารถการดำเนินงานของคนไทย ส่งเสริมให้ชุมชนและผู้ประกอบการมีรายได้อย่างยั่งยืน และสามารถยกระดับความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของไทยให้ยืนหยัดในเวทีโลกได้อย่างมั่นคง

การออกร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองภายในงาน

พระอาทิตย์อัสดง ณ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ปัจฉิมบท

ตระพังเงิน แหล่งน้ำสำคัญของเมืองสุโขทัยในอดีต

ด้วยประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานของประเพณีลอยกระทง ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ประเพณีนี้มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวไทยมาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน ทุกวันเพ็ญ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ อันเป็นช่วงเวลาที่พระจันทร์เต็มดวงทอแสงนวลอยู่เหนือลำน้ำ เราจะได้เห็นภาพของประชาชนต่างพากันตั้งจิตอธิษฐานเพื่อขอพรในสิ่งที่มุ่งหวัง รวมทั้งขอขมาต่อสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตมาตลอดทั้งปี เมื่อแสงเทียนจากกระทงนับร้อยนับพันใบกระทบกับผิวน้ำ เหมือนจะแข่งความสว่างไสวกับแสงจันทร์วันเพ็ญ ทำให้ความสวยงามของค่ำคืนแห่งประเพณีลอยกระทงเป็นที่โจษขานไปทั่วโลก และดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาร่วมชื่นชมและสัมผัสกับวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทย

อย่างไรก็ดี แม้ว่าประเพณีลอยกระทงจะมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและมีการแตกแขนงทางความคิดออกไปอย่างกว้างขวางเพียงใด แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดของประเพณีนี้ ก็คือ “น้ำ” เรายังคงต้องใช้น้ำในการประกอบพิธีดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นน้ำในแม่น้ำ คูคลอง หรือสระน้ำในโรงแรม ในสวนสาธารณะ ต่างมีความสำคัญทั้งสิ้น เพราะมนุษย์และสัตว์ล้วนต้องใช้น้ำในชีวิตประจำวัน ดังนั้นน้ำจึงหมายถึงชีวิต ดังที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช มหาราช บรมนาถบพิตร พระราชทานพระราชดำรัสไว้เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ความตอนหนึ่งว่า

“...หลักสำคัญว่าต้องมีน้ำบริโภค น้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะว่าชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้...”

เราจึงควรร่วมมือร่วมใจกันรณรงค์รักษาความสะอาดของแม่น้ำลำคลอง แหล่งน้ำในชุมชน ตลอดจนแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เพื่อต้อนรับเทศกาลลอยกระทง เทศกาลแห่งความรื่นเริงในคืนวันพระจันทร์เต็มดวง อันจะทำให้ประเพณีลอยกระทงยังคงไว้ซึ่งสาระ คุณค่า ความงดงาม และแสดงถึงความกตัญญูต่อสายน้ำสืบไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **กรมศิลปากร ปีที่ ๗๓**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๗.

_____ . **นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญ ทางพุทธศาสนา)**. กรุงเทพฯ: แอดวานซ์ วิชั่น เซอร์วิส, ๒๕๕๐.

_____ . สำนักโบราณคดี. **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สุโขทัย: โรงพิมพ์วิทยาคอมพิวเตอร์ - ออฟเซท, ๒๕๔๖.

กระทรวงวัฒนธรรม. **วัฒนธรรมสรรค์สร้าง เศรษฐกิจสร้างสรรค์**. นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๖๒.

กระทรวงวัฒนธรรม. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **ลอยกระทง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การ สงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๕๗.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. “ข่าว: ผู้มาเยือน.” **อนุสาร อ.ส.ท.** ๑๘, ๕ (ธันวาคม ๒๕๒๐): หน้า ๘๔.

เขมชาติ เทพไชย, พูลศรี รัตนหิรัญ และรื่นนภา รัตนพงศ์. “ชาวเล.” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม ๓**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙, หน้า ๙๖๓ - ๙๗๒.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๗.

นิสา พิมพิเศษ. “ผลกระทบจากการจัดเทศกาลลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑.

ประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค), พระยา. **พงศาวดารโยนก**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๒๕.

ประชุมจารึก ภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗).

พระโพธิรังสี. **คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุญไชย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕.

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. "ลอยสะเปา ลอยประทีป ยี่เป็งล้านนา." ใน **ลอยกระทง เรือพระราชพิธี วัฒนธรรมน้ำร่วมราก**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๕๘. หน้า ๖๘ - ๘๒.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. "ลอยเคราะห์." ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม ๘**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙, หน้า ๓๑๓๕.

มณี พยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๗.

รัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แสง มนวิทูร แปล. กรุงเทพฯ: รำไทยเพรส, ม.ป.ป. (วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย จัดพิมพ์ในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงยกช่อฟ้าเอกพระอุโบสถและทรงเปิด "โฮงหลวงแสงแก้วเฉลิมพระเกียรติฯ" พุทธศักราช ๒๕๕๐).

ศรีเลา เกษพรหม. "โคมค้าง." ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๓**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๑๒๔๒ - ๑๒๔๔.

_____ . "ล่องสะเพา." ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๑๑**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๑๘๕๐.

_____ . "ลอยกระทง." ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๑๑**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๑๘๕๒ - ๑๘๕๓.

ศรีเลา เกษพรหม. “ลอยกระทงสาย.” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๑๑**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๑๘๕๓ - ๑๘๕๔.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “เผาเทียนเล่นไฟ.” ใน **สารานุกรมสุโขทัยศึกษา (เล่ม ๒ ผ - ฮ)**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙, หน้า ๕ - ๖.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). **ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอยกระทง สมัยสุโขทัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๓๙.

สุรางรัตน์ บุษบรรณ. “เผาเทียนเล่นไฟ ประเพณีไทยสมัยสุโขทัย.” **สารกรมศิลปากร** ๘, ๑๑ - ๑๒. (พฤศจิกายน ๒๕๓๘): หน้า ๒๙ - ๓๑.

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). **เทศกาลลอยกระทง**. พระนคร: โรงพิมพระจันทร์, ๒๕๐๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายแม้นฟุ้ง เนียวกุล ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๐).

อนันต์ จันทร์ประสาท. “อานิสงส์ยี่เพง - ลอยประทีสโคมไฟ.” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ** เล่ม ๑๕. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๗๘๙๑ - ๗๘๙๒.

อาพันชนิตย์ ติปยานนท์. “ประเพณีลอยกระทง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.

อุดม รุ่งเรืองศรี. “ตั้งธัมม์หลวง.” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๕**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๒๓๔๐ - ๒๓๕๐.

_____ . “อานิสงส์ประทีส/ประทีป.” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๑๕**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๗๘๘๖.

_____ . “อานิสงส์ประทีส/ประทีป.” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม ๑๕**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๗๘๙๐.

ที่มาของภาพ

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- อนุสาร อ.ส.ท.
- สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกระบี่
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย
- อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
- กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร
- นายชิตพร พูลประสิทธิ์
- นายทศพร ทองคำ
- นายปริญญา สอนไว
- Chester Betty Library

ลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ สุโขทัยเมืองมรดกโลก

กระทรวงวัฒนธรรม จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๖๓

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ISBN : 978-616-543-690-8

ที่ปรึกษา

นายอิทธิพล คุณปลื้ม	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
นางยุพา ทวีวัฒนะกิจบวร	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม
นายประทีป เพ็งตะโก	อธิบดีกรมศิลปากร
นายพนมบุตร จันทรโชติ	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายบุญเตือน ศรีวรพจน์	ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาและวรรณกรรม กรมศิลปากร

คณะบรรณาธิการ

นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์	นางสาวอิสรีย์ ธีรเดช
นางสาวศิริรัตน์ ทวีทรัพย์	นายบัณฑิต ลิ่วชัยชาญ
นายทัตพล พูลสุวรรณ	นางสาวพลอยชมพู ยามะเพวัน

ค้นคว้าเรียบเรียง

นายบัณฑิต ลิ่วชัยชาญ	นางสาวฉัตราภรน์ จินดาเดช
นายชญานิน นุ้ยสินธุ์	นายภูวนารถ สังข์เงิน
นายชัยสิทธิ์ ปะนันวงค์	นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี
นางสาวพลอยชมพู ยามะเพวัน	นางสาวกมลพรรณ บุญสุทธิ์

ภาพปก : งานลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ จังหวัดสุโขทัย
เอื้อเฟื้อภาพโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ออกแบบและจัดพิมพ์

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด

โทรศัพท์ ๐ ๒๑๑๘ ๓๕๕๕

กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร